

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Фаста Олексія на дисертацію Дудко Анастасії Геннадіївни «Адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України», підготовленої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Для того, щоб працівники якісно та ефективно виконували свої обов'язки, роботодавець повинен забезпечити їм безпечні та здорові умови праці. Ця вимога є поширеною як в міжнародному, так і в національному законодавстві, включаючи як Конституцію, так і спеціальні нормативно-правові акти. Проте, ця норма є доволі загальною, що викликає багато дискусій та ускладнює її тлумачення і застосування на практиці.

На жаль, сьогодні «моральні утиски» та «психологічні переслідування» на робочому місці, в тому числі з боку Національної поліції, є дуже поширеними не тільки в Україні, але й в інших країнах. Відсутність ефективних механізмів для їх запобігання та протидії призводить до погіршення психологічного та фізичного здоров'я працівників, зниження продуктивності праці, що завдає чималих збитків. Важливість дослідження цього явища зростає через те, що поняття «мобінг» довгий час не було легалізоване в Україні, і відсутня єдина судова практика щодо вирішення таких справ.

Нещодавнє введення адміністративної відповідальності за психологічне насильство (мобінг) в Україні викликало інтерес як у наукових колах, так і серед практиків. Це стало необхідним для застосування теоретичних положень на практиці та формування нових судових позицій щодо притягнення до відповідальності за мобінг. Це визнано позитивним доповненням до чинного законодавства, однак воно все ще потребує вдосконалення, чому і буде присвячене наше дослідження.

На жаль, практична складова питання відповідальності за мобінг у Національній поліції України не врегульоване законодавством і не досліджене належним чином науковцями. Мобінг є надзвичайно поширеним явищем, що

може призвести до негативних, а іноді й небезпечних для життя та здоров'я наслідків. Тому боротьба з цим явищем є дуже важливою для забезпечення здорових та безпечних умов праці, а також ефективного робочого середовища як у колективах загалом, так і в органах Національної поліції України.

Таким чином, питання адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в органах Національної поліції України є актуальним і потребує детального вивчення та дослідження для подальшого вдосконалення.

У сучасних наукових юридичних джерелах вітчизняної науки питання адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції не отримали належного висвітлення. Існуючі дослідження часто є фрагментарними, без комплексного підходу та зосередження на адміністративно-правовій тематиці, що підкреслює актуальність цього напрямку наукових досліджень. Варто зазначити, що ця ситуація залишається актуальною.

Саме тому актуальність теми дисертаційного дослідження Дудко Анастасії Геннадіївни та поставлених нею завдань не викликає сумнівів.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що наукові результати, представлені в роботах різних дослідників, створюють чудове підґрунтя для вивчення особливостей адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції. Проте це питання ще не було предметом комплексного наукового дослідження. Це ще раз підтверджує актуальність, своєчасність і практичну значущість кваліфікованих наукових досліджень, присвячених адміністративно-правовому регулюванню протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції..

З цих міркувань є підстави для твердження, що дисертаційне дослідження Дудко Анастасії Геннадіївни тему: «Адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України» має комплексний характер, важливе теоретичне та прикладне значення для вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ та Національної поліції України, а отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані автором, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використане широке коло наукових джерел, а також результати вивчення значного масиву емпіричного матеріалу. Примітно, що автором використовувались джерела не лише адміністративного спрямування – окремі аспекти визначеної проблематики досліджувались на основі джерел з поліцейського права.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу, автор вдало застосував різноманітні методи наукового пізнання, ґрунтовно проаналізував законодавчі акти, поліцейську практику, коректно полемізував з іншими вченими, аргументовано обстоював власну позицію, на підставі чого сформував теоретичні висновки та практичні рекомендації, що є вагомим внеском у науку адміністративного права і мають достатній ступінь наукової новизни. Переважна більшість висновків та пропозицій дисертанта заслуговують на схвалення та підтримку.

Достовірність отриманих у дослідженні результатів підтверджується в тому числі ґрунтовною емпіричною базою, що включає результати опитування працівників правоохоронних органів і державних службовців щодо зіткнення з психологічним насильством (мобінгом) під час виконання службових обов'язків. Крім того, проведене дослідження ґрунтується на проведенні аналізу значеної кількості законодавчих та наукових джерел.

В цілому дисертаційне дослідження Дудко А. Г. відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю пропонованих висновків, що підтверджено належними інформаційними даними.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

В роботі вперше:

- проведено ґрунтовний аналіз ретроспективи становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України, що дозволило виокремити наступні етапи еволюції: перший етап: дослідницький та освітній (з початку ХХ століття до 1990-х); другий етап: підвищення уваги до протидії мобінгу та впровадження освітніх заходів (1990-ті – 2000-ні); третій етап: поява законодавства та корпоративних політик (2000-ні – 2010-ті); четвертий етап: акцент на психологічних аспектах та підтримці (2010-ті – 2020-ті); п'ятий етап: вплив технологій та медіа (з 2020-х років);

- доведено, що психологічне насильство (мобінг) у Національній поліції є неприйнятною формою поведінки, при якій працівники поліції зазнають систематичних психологічних утисків, обмежень доступу до ресурсів та можливостей, грубого ставлення, образ, шантажу, залякування або інших навмисних дій чи бездіяльності з метою завдання шкоди їхньому здоров'ю або контролю над постраждалою особою;

- психологічне насильство (мобінг) у Національній поліції класифіковано на різні види: вербальний мобінг, емоційний мобінг, соціальний мобінг, фізичний мобінг, сексуальний мобінг, кібермобінг і організаційний мобінг. Крім того, враховуючи спрямованість дій, мобінг в поліції може бути свідомим або несвідомим, колективним або спрямованим на окрему особу, а також поділяється на латентний і відкритий залежно від характеру психологічного впливу;

- обґрунтовано, що механізм адміністративно-правового регулювання протидії мобінгу в Національній поліції України представляє собою комплекс правових і адміністративних інструментів, спрямованих на регулювання суспільних відносин щодо запобігання застосуванню психологічного тиску або психологічного насильства в процесі проходження публічної служби поліцейськими. Цей механізм є необхідним для запобігання негативних наслідків, які можуть мати серйозні наслідки, включаючи смертність;

- були визначені групи нормативно-правового забезпечення для протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України: міжнародні

правові акти; загальні нормативні акти; спеціалізовані нормативні акти; додаткові нормативні акти;

- запропоновано низку змін і доповнень до чинного законодавства у сфері протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

Низку суттєвих положень було удосконалено, зокрема:

- визначення таких понять, як «насильство», «фізичне насильство», «психологічне насильство», «кібермобінг», «механізм», «механізм правового регулювання», «адміністративно-правове регулювання», «механізм адміністративно-правового регулювання», «адміністративна відповідальність», «службова дисципліна» і «дисциплінарна відповідальність»;

- обґрунтування адміністративно-правового механізму протидії мобінгу, який дозволяє забезпечити ефективний контроль та запобігання випадкам психологічного тиску та утисків у робочому середовищі;

- правову рамку адміністративно-правового механізму для боротьби з психологічним насильством (мобінгом), що охоплює загальні та спеціальні аспекти цього механізму;

- категорію «адміністративна відповідальність за психологічне насильство (мобінг)», яка охарактеризована як спеціальна діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації. Ця діяльність включає застосування адміністративних заходів примусу до особи, винної у протиправному діянні або бездіяльності, яке містить ознаки психологічного насильства (мобінгу) під час виконання професійної діяльності;

- характеристики адміністративної відповідальності поліцейських;

- позицію керівника правоохоронного підрозділу, де виникають випадки мобінгу, вимагає вжиття заходів для запобігання мобінгу та його проявам, забезпечення безпеки та захисту фізичного і психічного здоров'я працівників, зниження агресії і формування толерантного середовища, запобігання стресам на роботі, профілактики правопорушень, пов'язаних з мобінгом, і організації заходів

для психологічного комфорту в колективі для ефективного виконання службових обов'язків у сфері охорони правопорядку.

Дістали подальшого розвитку:

- класифікація способів прояву насильства, яка включає фізичне, вербальне та сексуальне насильство;
- форми мобінгу, які можна систематизувати на матеріальні, фізичні та психологічні. До матеріальних форм відносяться нерівна оплата праці, безпідставне позбавлення премій та бонусів тощо; до фізичних - нерівномірний розподіл навантаження та інші аспекти; до психологічних форм мобінгу входять погрози, залякування, висміювання, образи, принизливі та образливі висловлювання, виключення працівників з колективу, зниження їх кваліфікації та позбавлення кар'єрних перспектив;
- пропозиції щодо використання практики інших країн у сфері адміністративно-правового регулювання протидії психологічного насильства (мобінгу) в Національній поліції.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні наукові результати дисертації опубліковано у чотирнадцятьох наукових публікаціях, серед яких п'ять статей у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань у галузі юридичних наук МОН України, та у п'ятьох тезах доповідей у матеріалах науково-практичних і міжнародних конференцій та у матеріалах круглих столів. Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені у практичну діяльність підрозділів Національної поліції України, науково-дослідну роботу та освітній процес.

Достатньо обґрунтованою та логічною є структура дисертації, яка є послідовною, раціональною, зумовленою предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них обсяг основного тексту – 187 сторінок.

У *вступі* автором чітко та логічно обґрунтовано вибір теми дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми, виділено невирішені проблемні питання, охарактеризовано необхідність розв'язання суперечностей, які зумовлюють актуальність дослідження. Автор представив мету, об'єкт, предмет дослідження, сформував основні завдання, визначив методологічні та теоретичні основи, охарактеризував методи дослідження, розкрив наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, представив відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, а також вказав структуру та обсяг дисертації.

У *підрозділі 1.1* автором детально вивчено історичний розвиток та еволюція мобінгу в Національній поліції України, яка на кожному етапі має свої унікальні особливості та виклики. На основі аналізу теоретичних напрацювань автором виокремлено перелік питань, які недостатньо досліджені в сучасній теоретичній літературі та визначено коло питань, які є актуальними для теоретичного дослідження.

Підрозділі 1.2 присвячено визначенню та детальній характеристиці мобінгу та боулінгу. Основною різницею між ними за українським законодавством є сфера їх застосування: булінг стосується освітнього середовища, тоді як мобінг відбувається у трудовому колективі. Крім того, значним аспектом є об'єкт, що стає жертвою булінгу, оскільки законодавство визначає, що цим можуть бути малолітні або неповнолітні особи, що не відноситься до мобінгу. Проте не всі науковці, що досліджують ці питання, погоджуються з таким розрізненням, маючи власне бачення щодо цих позицій.

У *підрозділі 1.3* здобувач, на основі глибинного аналізу та теоретичних напрацювань розкрив класифікацію мобінгу в Національній поліції України, яка включає наступні типи. Вербальний мобінг полягає в грубих словах, образах, погрозах та спробах засмучення жертви словесним насильством. Емоційний мобінг виявляється у постійній критиці, зневаженні, ігноруванні та зниженні самооцінки. Соціальний мобінг включає ізоляцію, поширення пліток та відмову від спілкування. Фізичний мобінг означає фізичне насильство, напади, штовхання або будь-яку форму прямого фізичного нападу. Сексуальний мобінг включає

непрохані сексуальні коментарі, дотики або домагання. Кібермобінг використовується через електронні комунікаційні засоби для знущання. Організаційний мобінг означає перекладання обов'язків, нерівномірний розподіл чергування та інші аспекти, що створюють тиск на співробітників. Мобінг може бути свідомим або несвідомим, колективним або індивідуальним, а також латентним або відкритим за видом психологічного впливу.

Вагоме практичне значення, на моє глибоке переконання, має встановлення у *підрозділі 2.1* поняття й елементів механізму адміністративно-правового регулювання протидії мобінгу в Національній поліції України, яке є комплексом адміністративно-правових інструментів, які використовуються для урегулювання суспільних відносин, що стосуються запобігання застосуванню психологічного тиску поліцейськими у формі активних дій чи бездіяльності під час виконання публічної служби. Ці заходи спрямовані на запобігання негативним наслідкам, які можуть загрожувати життю людей.

Підрозділ 2.2 присвячено дослідженню питання впровадження та закріплення нормативно-правового регулювання протидії мобінгу як в Україні, так і на міжнародному рівні. Варто зазначити, що ці норми є позитивними чинниками, що покладуть початок створенню дієвого механізму запобігання та боротьби з мобінгом, зокрема в органах Національної поліції України. У зв'язку з недосконалістю чинного законодавства щодо виявлення, протидії та припинення психологічного насильства (мобінгу) в публічній службі загалом, доцільно розробити та впровадити Закон України “Про психологічне насильство (мобінг) у публічній службі”. Це важливо, оскільки служба в органах Національної поліції є складовою частиною публічної служби, під час якої всі публічні службовці можуть зазнавати мобінгу.

Дисертантом надано власну класифікацію різновидів мобінгу у правоохоронній сфері, такі як:

- авторитарний мобінг - здійснюється керівниками, які використовують деструктивний стиль управління;

- витіснений мобінг - може бути реакцією на авторитарний булінг, коли агресія спрямовується на третю особу, оскільки її прояв є надто небезпечним по відношенню до реального джерела, а рівень фрустрації від ситуації перевищує допустимі межі та рамки для вирішення проблеми;

- "ініціаційний" мобінг - стосується ситуацій, коли в колективі з'являється новий член і намагається пройти "випробування" більш досвідченими членами колективу;

- дискримінаційний мобінг - жертвами якого стають люди, які відрізняються від загального колективу за цінностями, важливими для членів колективу, або не визнають встановлених норм у колективі;

- призначений мобінг - вид дискримінаційного мобінгу, що застосовується проти людей, які розкривають негативні факти про колегу і роблять їх відомими в організації (наприклад, керівництву) або її оточенні, а потім "караються" своїми колегами у формі булінгу (цькування);

- сексуальний мобінг - сексуальні домагання є особливою формою цього явища і може бути різновидом дискримінаційного мобінгу, в якому, у випадку груп, забороняється вираження інтересу до протилежної або тієї ж статі, залежно від уподобань;

- вибірковий мобінг - метою є виключення людини з групи, і поведінка стає все більш жорстокою, поки ця мета не буде досягнута.

У *підрозділі 2.3* розкрито необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання запобігання мобінгу в Україні. Хоча вітчизняний законодавець запровадив адміністративну відповідальність за мобінг, доведення факту його вчинення залишається специфічним і складним завданням. Тому, на думку дисертанта, законодавець повинен не лише встановити відповідальність за такі протиправні дії, але й розробити ефективний механізм доведення факту психологічного насильства. Використовуючи досвід зарубіжних країн, необхідно закріпити матеріальну відповідальність роботодавця за існування мобінгу на робочому місці, оскільки забезпечення здорових умов праці є обов'язком

керівника. Також слід покласти на роботодавця обов'язок доведення відсутності мобінгу в трудовому колективі.

Досліджуючи у *підрозділі 3.1* міжнародний досвід щодо адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України здобувач ґрунтовно проаналізував міжнародний досвід регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в правоохоронних органах. Для забезпечення ефективного захисту законних інтересів у сфері протидії мобінгу на основі міжнародного досвіду (Італії, Великої Британії, США) можуть бути затверджені відповідні положення про компенсацію психологічної шкоди та заборону зловживання конституційним правом громадян на працю. Тому, у рамках дослідження, пропонується, на прикладі європейських країн (Італії, Великої Британії, США), запровадити відшкодування моральної шкоди за вчинення мобінгу у Національній поліції України та запозичити їхній досвід, імплементувавши ці норми у національне законодавство України. Крім того, слід внести заборону мобінгу (цькування) до локальних нормативно-правових актів, які також мають містити процедури розслідування та санкції за порушення відповідних правил.

Підрозділ 3.2 присвячений вдосконаленню та зосередженню на запобіганні мобінгу. Керівник правоохоронного підрозділу, де зафіксовано явище мобінгу, має вживати заходів для забезпечення безпеки та захисту фізичного і психічного здоров'я працівників, знижувати рівень агресії та формувати толерантність серед правоохоронців, запобігати небезпеці та стресу під час роботи, а також проводити профілактику правопорушень, пов'язаних з мобінгом. Для протидії мобінгу та створення психологічного комфорту в колективі необхідно організовувати інформаційні, навчальні та організаційні заходи, які сприятимуть ефективній реалізації службових повноважень щодо охорони правопорядку.

Хотілося б окремо відзначити наявність значної кількості прикладів щодо протидії психологічному насильству (мобінгу) у всіх підрозділах дисертаційного дослідження Дудко А. Г. Даний факт, на моє переконання, свідчить про суттєву

практичну складову проведеної наукової роботи та про високий рівень достовірності отриманих автором результатів.

У висновках дисертації сформульовано наукові положення та одержано результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання з розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

Уявляється достатнім рівень апробації представленого дослідження. Так, основні положення та висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Загалом, дисертаційна робота Дудко А. Г. справляє позитивне враження, оскільки автор продемонструвавши такі риси вченого, як працездатність та наполегливість, сформував цілісне й обґрунтоване уявлення про сучасний стан і перспективи становлення інституту адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Не деталізуючи численні здобутки та позитивні аспекти виконаної дисертаційної роботи, загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, зосередимо увагу на **окремих суперечностях та дискусійних положеннях**, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних роз'яснень під час захисту дисертації, зокрема:

1. Автором у підпункті 1.1 здійснено ґрунтовне досліджено механізму протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України, в результаті якого запропоновано його поняття та охарактеризовано елементи.

Авторська позиція в цій частині є досить актуальною та обґрунтованою, однак дана пропозиція була б більш широкою, якби у роботі було запропоновано характерологічні особливості механізму адміністративно-правового регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

2. Дисертантом проведено ґрунтовну характеристику законодавчих та нормативно-правових актів, які врегульовують адміністративно-правове

регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України.

По-перше, виникає питання, які саме проблемні моменти виокремлено Вами у процесі характеристики та аналізу вітчизняних та міжнародних актів?

По-друге, яким чином здійснена класифікація нормативно-правових актів, які врегульовують адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України?

3. У роботі досить ґрунтовно здійснена характеристика протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України, у процесі якої сформульовано її особливості психологічного насильства та його протидії. При цьому, доречно було б більш повно охарактеризувати кожну особливість протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України та запропонувати їх власні характерологічні особливості.

4. Ви у роботі зазначаєте, що здійснювали емпіричні дослідження протидії психологічному насильству (мобінгу) безпосередньо у Національній поліції України. Виникає питання, який механізм реалізації застосовувався Вами у процесі здобуття емпіричної інформації?

Перелічені вище зауваження в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, оскільки спрямовані на уточнення чи доповнення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять спірний чи дискусійний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації надзвичайно актуальна, сформульовані автором висновки й рекомендації є достатньо аргументованими, вирізняються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Таким чином, рецензована дисертація є кваліфікованою науковою працею, що містить результати здійснених автором досліджень. Отримані Дудко А. Г. нові науково обґрунтовані результати в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення як для науки адміністративного права, так і для практичної діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота успішно пройшла необхідну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, в якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження викладено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам МОН України.

Отже, дисертація відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – Дудко Анастасія Геннадіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
завідувач кафедри галузевого права та
загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ**

Олексій Фаст

Олексій Фаст

Олексій ФАСТ